

4. Большая психологическая энциклопедия / А. Б. Альмуханова, Е. С. Гладкова, Е. В. Есина и др. – М: Эксмо, 2007. – 544 с.
5. Братусь Б. С. Психология. Нравственность. Культура / Б. С. Братусь. – М.: Менеджер: Роспедагенство, 1994. – 60 с.
6. Гуманистическая психология (К. Р. Роджерс) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/psiteol/txt06.htm>
7. Зейгарник Б. В. Опосредование и саморегуляция в норме и патологии // Вестн. МГУ. Сер. 14. Психология. – 1981. – № 2. – С. 9–14.
8. Психология и педагогика: Учебное пособие / В. М. Николаенко, Г. М. Залесов, Т. В. Андрушина та ін. – М: ИНФРА, 2000. – 175 с.
9. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. / Тамара Семенівна Яценко. – К: Вища шк., 2006. – 382 с.

Березка С.В.

Донбасский государственный педагогический университет

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье представлено факторы, которые влияют на появление деформации личности. Дано схему и классификацию факторов личностной деформации. Проанализировано виды внутренних, внешних и смежных факторов. Определено их значение, влияние на личность, а так же их взаимосвязь между собой.

Ключевые слова: личностная деформация, факторы деформации, внутренние, смежные и внешние факторы, микро-, мезо- и мегафакторы, генетико-физиологические и социально-психологические факторы.

Berezka S.V.

Donbass State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL ORIGINS OF DEFORMATION OF A PERSONALITY

Summary

The article presents the factors that affect the occurrence of deformation of a personality. The submitted scheme and the classification of factors of personal strain. Analyzed types of internal, external and associated factors. Defines their importance, the impact on the individual and their relationship with each other.

Keywords: personality deformation, deformation factors, internal, connected and external factors, micro-, meso- and megafactory, genetic-physiological and socio-psychological factors.

УДК 316.6:316.4:159.928

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Єзерська Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Український фізико-математичний лицей
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено соціально-психологічні особливості адаптації обдарованих підлітків в умовах інтернатного перебування. Надано теоретичний аналіз соціально-психологічної адаптації. Проведено аналіз проблем соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів підліткового віку.

Ключові слова: психічна адаптація, адаптація, адаптивні здібності, проблеми адаптації.

Постановка проблеми. Проблема соціально-психологічної адаптації обдарованих школярів є центральною темою дослідження в багатьох областях знання і поки ще далека від вирішення. Останнім часом дослідження адаптації особистості набувають все більшої значущості в наукових галузях знань. Теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури показує, що проблема соціально-психологічної адаптації є міждисциплінарною і представлена в дослідженнях в таких галузях, як педагогіка, психологія, філософія, медицина, біологія, соціологія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує ряд робіт, в яких розкрита біосоціальна природа людини, а також представлені філософсько-методологічні проблеми теорії адаптації, до них можна віднести роботи А.Н. Леонтьєва, Л.І. Вассермана, Л.С. Виготського, О.І. Зотової.

Роботи Олександрівського Ю.А., В.С. Ротенберга, В.П. Казначеева найбільш повно відображають специфіку медико-психологічних аспектів адаптації особистості.

Психічна адаптація – це один з фундаментальних процесів, що визначає встановлення адекват-

них співвідношень між людиною і середовищем, між психічною діяльністю, обумовлює поведінку із фізіологічними механізмами, які цю поведінку забезпечують.

Ю.А. Олександровський зазначав, що при будь-якому порушенні цього співвідношення спостерігається різна за якістю і вираженості дезорганізація соціальних контактів людини, зниження контролю дій, посилення егоцентричних устремлень, агресивність.

Питання прикладних аспектів процесу адаптації особистості знайшли відображення в роботах Т.М. Вершиніної, О.П. Баклицького в напрямку дослідження адаптації в різних сферах виробничої та трудової діяльності. Ряд робіт присвячені вивченню адаптації особистості в різних малих групах в умовах виробництва і навчання (І.І. Кряжева, Г.В. Ложкін). Привертають увагу в аспекті проблематики, поставленої в даній статті, роботи з питань соціально-психологічної адаптованості особистості школяра (В.А. Аверін, В.В. Бойко, Н.Ю. Максимова).

Перераховані дослідження внесли серйозний внесок у вивчення соціально-психологічної адаптованості обдарованих школярів, проте як і раніше актуально залишається проблема вивчення структурно-змістовних характеристик адаптації особистості обдарованих школярів та розробці психокорекційних програм, які сприяють досягненню повноцінного розвитку і самореалізації особистості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В даній час стає актуальною тенденція вивчення соціально-психологічної адаптивності особистості, разом з тим проблема вивчення соціально-психологічної адаптивності обдарованих підлітків вивчена недостатньо.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день проблема вивчення психологічних умов розвитку і формування адаптаційного потенціалу обдарованих підлітків в умовах загальноосвітнього інтернатного закладу досліджена недостатньо.

Формулювання цілей статті. Таким чином, головною метою даної праці є аналіз теоретико-методологічних аспектів вивчення проблеми адаптації обдарованих підлітків в умовах інтернатного перебування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даній час одним з головних механізмів, що забезпечують максимальний диференційований підхід у навчанні та вихованні стає соціальне, психологічне, педагогічне та медичне супроводження дитини. Під процесом супроводу розуміється забезпечення допомоги дітям у розвитку за рахунок об'єднання зусиль різних фахівців (педагогів, психологів, соціальних педагогів, лікарів), що працюють в системі освіти. Основні пріоритети соціально-психологічного, педагогічного та медичного супроводу визначають підвищену увагу до особистісного розвитку школярів у навчально-виховному процесі та їх соціально-психологічної адаптивності. «Соціально-психологічний, педагогічний та медичний супровід дитини – необхідна умова повноцінного розвитку та соціальних гарантій у галузі освіти.

Адаптація – це сукупність фізіологічних, психологічних, соціальних реакцій, які лежать в основі пристосування організму, особистості до змін умов життя.

Адаптивні здібності людини закладаються ще в пренатальний період його розвитку, а найважливішу роль в їх подальшому формуванні відіграє батьківська сім'я. Практично немає жодного соціального чи психологічного аспекту поведінки дитини, який не залежав би від його сімейних умов у чи минулому.

Сучасний етап розвитку освіти орієнтується на створенні умов для повноцінного розвитку дитини,

грунтуючись на цілісному підході до формування навколишнього середовища. Проблема соціально-психологічної адаптації обдарованих школярів представляє в даний час актуальну і значиму наукову проблему. Її затребуваність психологічної та загальноосвітньої практикою обумовлена самою ситуацією розвитку особистості школяра на сучасному етапі.

Обдаровані діти складають своєрідну зону ризику, що вимагає підвищеної педагогічного і психологічного уваги. Нормальному розвитку та адаптації обдарованих дітей у суспільстві заважають соціально-психологічні та особистісні труднощі. Соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей проявляються дуже часто у формах дезадаптивного поведінки, таких як, наприклад, асоціальна і агресивне. Протест дитини проти ситуації, що до нього відношення однолітків і дорослих, незадоволеність відносинами, тривале придушення його важливих потреб – можуть брати в поведінці форми демонстративної асоціальності, захисної агресії.

З точки зору Т.О. Паршиної, що спирається у своїх роботах на дослідження особистісного адаптаційного потенціалу, існує п'ять рівнів соціально-психологічної адаптації особистості.

До першого рівня соціально-психологічної адаптації автор відносить адаптаційний потенціал особистості. У даному випадку автор звертається до робіт та досліджень Ганса Сельє. Сельє у своїх роботах зводить поняття адаптаційного потенціалу до «поверхневої» і «глибинної» енергії. Так, перший тип енергії постійно витрачається під впливом навколишнього середовища і потребує поповнення ресурсів з другого типу енергії.

Слід зазначити, що даний компонент в свою чергу ділиться на кілька складових:

- біопластическіх компонент – вроджені ресурси організму;
- Біографічний компонент – індивідуальна історія життя людини;
- Психічний компонент – приховані і реальні можливості людини;
- Особистісно-регуляторний компонент – сформована система особистісної регуляції.

До другого рівня соціально-психологічної адаптації можна віднести прості побутові ситуації, що повторюються день у день настільки часто, що досягають рівня автоматизму і перестають усвідомлюватися. Даний рівень є несвідомим поведінковим актом, що виявляється на актуальну предметну ситуацію.

Третій рівень включає соціальні фіксовані установки (аттїтуди). Йому відповідають диспозиції, що формуються на основі потреби людини у спілкуванні, здійснюваному в малій групі, і регулюючі цей рівень диспозиції вчинки особистості.

Четвертий рівень соціально-психологічної адаптації складають базові соціальні установки, що формуються в тих сферах діяльності, де особистість задовольняє свою потребу в активності, що проявляється як конкретна робота, область дозвілля і т.д. Цей рівень регулює поведінку особистості, і тут соціально-психологічна адаптація розглядається як сукупність вчинків особистості або поведінку, коли особистість знає і спрямовує свою активність в ту чи іншу соціальну сферу, завдяки чому здійснюється її потреба в самореалізації.

П'ятий рівень характеризується наявністю ціннісних орієнтацій особистості, що регулюють її поведінку і діяльність в найбільш значущих ситуаціях соціальної активності. Іншими словами, ціннісні орієнтації, якими керується особистість при постановці далеких цілей, побудові життєвого плану, відповідають особливостям способу життя суспільства,

класу, великих соціальних груп, в які включена особистість, тобто схвалюваності ними і ефективна.

У підсумку розгляду даного питання можна сказати, що соціально-психологічна адаптація являє динамічний, безперервний процес, в якому задіяні, з одного боку, фізіологічні, психічні та психологічні механізми особистості, з іншого, – умови та зміни соціального середовища, в якій особистість живе і функціонує.

В цілому, проблема соціально-психологічної адаптації людей стоїть гостро в сучасному суспільстві у зв'язку з пред'явленням сучасного суспільства до адаптаційних можливостей особистості. У зв'язку з тим, що адаптаційні можливості обдарованих школярів мають меншими ресурсними можливостями, виникає необхідність в діагностиці та корекції соціально-психологічної адаптації.

Розглядаючи вплив сім'ї на становлення людини, необхідно також враховувати і такий малопомітний, але дуже важливий аспект розвитку особистості, як суб'єктивне сприйняття дитиною особливостей внутрішньосімейних стосунків. Особливо яскраво цей аспект проявляється в перехідному віці, коли у підлітка різко змінюється бачення світу взагалі і батьківської сім'ї зокрема. Незважаючи на те, що однією з найважливіших потреб цього віку є потреба в звільненні від контролю й опіки дорослих, а також від встановлених ними правил і порядків, сім'я продовжує залишатися для підлітків важливою референтною групою. Відрив від сім'ї робить на них сильне психотравмуюче вплив. Таким чином, те, що більшість учнів спеціалізованих шкіл проживають в інтернаті, додатково ускладнює процес їх адаптації до нових соціальних умов.

Основним завданням спеціалізованих шкіл-інтернатів для обдарованих дітей є виховання неординарною, творчою та, безумовно, психічно і фізично здоровою особистості. На жаль, в таких школах часто спостерігається явний дисбаланс в увазі до проблем розвитку інтелектуального і розвитку особистісного. Адаптацію до навчання ускладнює:

- Протиріччя та неузгодженість вимог різних вчителів (погана організація навчального процесу)
- До учня вперше ставлять одночасно багато вимог, (не закріплюється «ситуація успіху»).
- Учень отримує велике розумове навантаження.
- Відсутнє вміння організувати свій час так щоб відпочити.
- Учень повинен навчитися враховувати ці вимоги, співвідносити їх одне з одним, долаючи пов'язані із цим труднощі, тому що ці вміння необхідні у дорослому житті.

Наслідок:

Якщо учень не справляється з навантаженням він почуває себе розгубленим, часто хворіє, знижується мотивація до навчання.

Тривалість адаптаційного періоду залежить багатьох факторів, а саме:

- віку дитини;
- стану здоров'я та розумового розвитку дитини;
- індивідуальних особливостей дитини (поведінка значною мірою залежить від типу нервової системи);
- рівня натренованості адаптаційних механізмів;
- умов життя;
- досвіду спілкування з дорослими та однолітками (позитивного ставлення до вимог дорослих, адекватного спілкування з іншими дітьми, тощо).

Залежно від зазначених факторів, адаптація обдарованих підлітків до ліцейних умов та вимог проходить по-різному.

Багато підлітків відчувають самотність, тому що батьків немає поруч, а вихователю часто не вистачає часу приділяти їм увагу в тій же мірі. А інші «шаленіють» від свободи та носяться по ліцею, задираючись навіть до старшокласників.

– Учні для того щоб стати «своїм» наслідують колективне не бажання виконувати правила внутрішнього розпорядку.

– Підліткам притаманно випробувати «все» і вони знаходять спосіб щоб реалізувати бажання.

Критерії адаптованості, які можуть бути виділені нами в даній роботі наступні:

Високий рівень адаптації

Учні позитивно ставляться до ліцею, вимоги вихователя та вчителя сприймають адекватно, навчальний матеріал засвоюють легко, розв'язують ускладнені завдання, старанні, уважно слухають вказівки, пояснення вчителя, виконують доручення без зовнішнього контролю, виявляють великий інтерес до самостійної навчальної роботи, готуються до всіх уроків, займають в класі високе статусне становище.

Середній рівень адаптації

Учні позитивно ставляться до школи, її відвідування не викликає негативних емоцій, розуміють навчальний матеріал, якщо вчитель пояснює його детально і наочно, засвоюють основний зміст навчальних програм, самостійно розв'язують типові задачі, зосереджені і уважні при виконанні завдань, але при умові контролю з боку дорослих, зосереджені тільки тоді, коли займаються чимось цікавим, готуються до уроків і виконують домашні завдання майже завжди, дружать з багатьма однокласниками.

Низький рівень адаптації

Учні байдуже ставляться до школи, спостерігається деякі порушення дисципліни, новий матеріал засвоюють фрагментарно, знають по прізвищах і іменах не всіх однокласників. Систематично використовують в розмові не нормативну лексику, різко проявляються негативні емоції.

Поряд з цим необхідно зазначити наступне, проблеми, до яких призводять неадаптивність, дезадаптація особистості обдарованих школярів можуть бути самими різними, починаючи від підвищеної тривожності і закінчуючи психосоматичними порушеннями.

При всій значущості робіт названих раніше дослідників, вони не вичерпують багатьох проблем, значення яких підвищилося останнім часом у зв'язку з вимогами суспільства до фізичному, психічному та психологічному стану обдарованих школярів, до гармонійного розвитку та задоволеністю життям, а також вимогами, що пред'являються обдарованим школярам для ефективного реагування на будь-які зміни середовища.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проблема соціально-психічної адаптації учнів у спеціалізованих школах стоїть дуже гостро. Практичне її вирішення потребує всебічного її вивчення і, в першу чергу, дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації підлітків, їх суб'єктивного сприйняття батьківської сім'ї і системи відносин в цілому. Знання всіх цих особливостей необхідно для створення спеціальної програми, спрямованої на формування способів та шляхів самореалізації підлітків з метою розвитку адаптивних властивостей особистості.

Список літератури:

1. Барлас Т. В. Особливості соціально-психологічної адаптації при психосоматичних і невротичних порушеннях / Т. В. Барлас // Психологічний журнал. 1994. – № 6. – С. 117-120.
2. Богоявленська Д. Б., Богоявленська М. Є. Психологія обдарованості: поняття, види, проблеми / Д. Б. Богоявленська, М. Є. Богоявленська. Випуск 1. – М.: МІОО, 2005. – 176 с.
3. Маклаков А. Г. Особистісний адаптаційний потенціал: його мобілізація та прогнозування в екстремальних умовах / А. Г. Маклаков // Психологічний журнал. 2001. – Т. 22. – № 1. – С. 16-24.
4. Посохова С. Т. Психологія адаптується особистості: суб'єктивний підхід / С. Т. Посохова. Дис. на здобуття д. псих. н. СПб., 2001. – 314 с.

Езерская Н.В.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Украинский физико-математический лицей
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье исследованы социально-психологические особенности адаптации одаренных подростков в условиях интернатного пребывания. Предоставлено теоретический анализ социально-психологической адаптации. Проведен анализ проблем социально-психологической адаптации одаренных учащихся подросткового возраста.

Ключевые слова: психическая адаптация, адаптация, адаптивные способности, проблемы адаптации.

Ezerskaya N.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukrainian Physics and Mathematics Lyceum
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ANALYSIS OF PROBLEMS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION FOR TALENTED TEENAGERS

Summary

The article explores the social and psychological features of adaptation of gifted adolescents in boarding accommodation. Provided by theoretical analysis of social and psychological adaptation. An analysis problems of social and psychological adaptation of gifted students adolescence.

Keywords: psychological adaptation, adaptation, adaptive capacity, adaptation problems.

УДК 316.61

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКА В ПРОСПЕКТИВНІЙ РЕАЛЬНОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Лазорко О.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті конкретизовано теоретико-методологічні аспекти вивчення соціальної компетентності старшокласника в перспективній реальності моделювання його професійної безпеки та представлення емпіричного матеріалу щодо обґрунтування соціальної компетентності старшокласника як прогностичного критерію ефективної професійної реалізації особистості в майбутньому. Запропоновано структурно-ієрархічну модель професійної безпеки особистості, у якій виокремлено параметрично-динамічний зміст прояву соціальної компетентності старшокласника. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження дає змогу конкретизувати зміст розвитку оптимальних умов професійно-безпечного стану особистості в реальному та майбутньому житті старшокласників.

Ключові слова: професійна безпека особистості, структурно-ієрархічна модель професійної безпеки особистості, соціальна компетентність, соціальна фрустрованість, старшокласник.

Постановка проблеми. Сучасна психологічна наука все гостріше ставить питання вивчення психологічних аспектів безпеки особистості, адже повноцінне життя людини, сповнене її ре-

альними цінностями і принципами, є невід'ємною частиною соціально-економічних та історико-політичних процесів, які не тільки впливають на свідомість і діяльність людини, але й визначають тра-